

птичьих крыльев, чьи-то шаги – содержательнее самого многозначительного разговора.

Мало изменяется и место действия. Подобное «романтическое» (башня, замок, море и т.п.) пространство весьма условно, точных указаний о характере пейзажа драматург не дает. Он как будто заставляет зрителя вслушиваться и вглядываться в немногие вещи, которые часто живут не в реальном, а поэтическом мире.

Метерлинка можно назвать «прирожденным» символистом. В течение всей жизни его не оставляло убеждение, что за доступными человеку явлениями материального мира скрываются таинственные высшие

силы, которые не постичь разумом. Душа человека способна приблизиться к осознанию скрытого за буднично жизнью диалога с судьбой лишь в минуты исключительного нравственного напряжения. Об этом все творчество Метерлинка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Метерлинка М. Пьесы. – М., 1958.
2. Шкунаева И.Д. Бельгийская драма от Метерлинка до наших дней. – М., 1973.
3. Эткинд Е.Г. Театр Мориса Метерлинка // Метерлинка М. Пьесы. – М., 1958.

Сыздыкова С.А., магистрант

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

МҰХТАР ӘУЕЗОВТИҢ ҚАЗАҚ ТІЛІН ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Мұхтар Әуезов – бірден танылған тума талант.

Мұхтар Әуезовтің қазақ тілін байытуға қосқан орасан еңбегі мен оның нәтижелерін үлкен екі арнада, екі бағытта екі тарапта қарастыру қисынды. Олардың бірі және негізгісі

- оның жазушы ретіндегі лексика мен фразеологиядағы, грамматика мен стилистикадағы табыстары жайлы; екіншісі

- сөзқолданымға байланысты жазушының теориялық болжамдары мен тұжырымдары, ұсыныстары туралы зерттеулер болмақ. Екінші мәселеге қатысты азын-аулақ ойларымызды қайталауды ретсіз санап, бірінші мәселе төңірегінде қысқаша ой өрбітпекпіз.

Жазушы шығармаларынан тілдік құралдарды дамудың тамаша үлгілері көзге түседі. Қайсыбір суреткерлердің сөз қолданудың санаулы түрлерімен шектелетіні бар. Айталық, біреулері метафораны үйіп-төгіп пайдаланады да, троптың басқа түрлеріне сонша-

лықты мән бере бермейді; екіншілері сөзжасамға қабілетті келеді де, көркемдік құралдардың өзге түрлері бәсеңдеу таныла береді; енді біреулері «өз аулының тіліне» көбірек көңіл бөліп, суреткерге қойылатын шарттарды тең ұстамайды. Ал Мұқаннның ұлылығы сөз қолданудың әр тараптылығын, әр сөйлемнен байқалып отырады. Демек, М.Әуезов туындыларында мағынасы көмекші сөздерді жаңарту да бар, жалпы қолданыстағы сөздердің былайғыларға біліне бермейтін сырын ашу да бар, синоним, антоним, омонимдердің ішкі мазмұнын дәл тану да бар, тосын сөз тіркесі дағдыдан тысқары қосымша жалғау да бар, әр кейіпкердің аузынан айтылатын аңғал сөз де, ұлағатты ой да бар және осылардың бәрі өз орнында өте бір қисынымен жарасымын тауып отырады. Сөйтіп, Мұхтар Әуезов – көркемдік делбесін тең ұстаған ұлы сөз зергері.

М.Әуезов шығармаларында көпшілікке түсініксіздеу сөздер мен сөз

тіркестерінің (шығып барады, дүрк, қаржасу, қырғат-тымау, серімастану т.б.) кездесіп отыруы – табиғи құбылыс.

Байтаста үн жоқ, өз бетімен зымғап барады. Ырғызбайдың жиырма ауылы тағы да дүрк көшті (Абай, 1/...атде «ән» деп, «сән» деп, осы жаз бойы өзің серімастанып ең, сондағы серіктеріңді әдейі бүркеп отырмысың? («Абай жолы», II).

Бір қарағанда, қабылдауға қиындық келтіргенімен, сөйлем ішінде, мәтін орайында олардың мағыналарын ұғынуға болады. Осы орайда жазушы Т.Ахтановтың: «... ол Әуезов — М.С.) талай өлі сөздерге өмір бітірді, ол құрған сөз тіркесінде сезімді жалын боп шарпигын от шашырап тұратын-ды» — деген сөзі ойға оралады («Мұхтар Әуезов әлемі»...93-бет). Бұл сөздер әшейін ғана қолданыс тауып отырған жоқ, шындығында да, эмоциональдық әсер беріп тұрады.

Троптарды (метафора, метонимия, теңеу, эпитет т.б.) орайымен жұмсауға М.Әуезов алдына жан салмайды. Осылар тіркесе қоймас-ау деп күлкі тудыратын сөздердің өздері Әуезов қаламына іліккенде, айрықша мәнге ие балып, кейіпкерлердің жан дүниелерін ашуға ерекше қызмет етеді. Көп реттерде мұндай сөз қолданыстарын жазушының оказионализмдері болып та көрінеді (өмір аязы; жұқа толқындай бұғақ; тоңы жібімейтін әке; мөлдір үн; ыстық ермек; жүтаң қыста күн райын баққан бисгашыдай; шыныланған қар, т.б.): Енді, міне, өмір аюының алдыңғы лебі болып, Жәмпейіс арқылы, қойшылар арқылы келіп жатқан сұм салқын сол ғой деп үкқан-ды і («Абай», I). Өңшең тон, шеклен киген сұрғылт топтың пішіні де қазіргі күздің сұрғылт, жабырқау аспаны сияқты.

Осылайша әлдебір заттарға қатысты салыстырмалы ұғымдарды адамға байланысты қолданып, табиғат құбылысында болып жататын қасиет-

терді де адамдардың жан-дүниесін бейнелеу үшін пайдалану автордың көркем сурет салуына көп септігін тигізеді. Мұқаңның өз ойы да осыны айғақтайды: «...күндегі, құлаққа сіңіп жүрген тозыңқы сөзден жазушының қаша сөйлейтіні бар. Әдейі өзінің тілін тақ-тақ тіл етпей, шеберлік, көрік іздегісі келеді. Кенеулі ойды да көрікті, әсерлі етіп айтпаққа талпынады», – дейді ол (М.Әуезов. Жиырма томдық шығармалар жинағы. 19-том.278-бет).

Табиғат көрінісі мен жансыз деп есептелетін кейбір заттарға «жан бітіріп», адам әрекетімен астастыра бейнелеуі жазушының тағы бір үлгілі жағын көрсетеді. Әдетте құя шығып жатады, көтеріліп жатады – мұның бәрін адам санасынан тысқары құбылыс делік. Бірақ жазушы оны «қинала» немесе қысыла, яғни адамша әрекет жасағандай суреттемейді: Таң атқанда жел басылып, жауа бораған боран айығыпты. Алыстағы ақ белден жаңа көрінген күгі қып-қызыл екен. Қысылып, қиналып шыққандай («Абай», I). Сол сияқты, самауыр да «кіріп келеді», «бусана тыныс алады»: «екі иіндерінен бусана түсіп тыныс алған сары самауырлар кірді. Кірді де, бар қонақтың күйін келістіріп, көңілін тапты». («Абай», I).

Тегінде, «...жазушының көркем әдебиеттегі тілі жабайы, жұпыны ұғым тілі ғана болып қоя алмайды. Ұғым түсінікпен қатар, ой, сезімге де бірдей әсер етерлік айшы тілмен әсем сөйлеу шарт. Ылғал жоқ, дәм жоқ, тек грамматикашылдың сәл ғана білген, күнделік қалыпты тұтынып жүрген, шама-шарқына өлшенген әдебиет тілі көркем болып жарытпайды» (М.Әуезов. 19-том, 281-бет).

И.С.Тургеневтің Е.Е. Дамбертке жазған бір хатында: «Сіз орысша өте жақсы жаза алатыныңызды біліп отырсыз ба Тартынбаңыз, грамматика мен синтаксистің тұмсығына соғуға батыл болыңыз, сонда өте жақсы шығады», дейтіні бар. Мұқаңның да

грамматикашылдықты сынға салдық. Ол аз десеніз, тағы бір үзінді: «Кейде бастауыш, баяндауыш, пысықтауыш – бәрі бірдей-ақ грамматикашылдың үйреншікті өлшеуі бойынша тізіле тұрып-ақ, жазушы сөзі су татып, сорға батып тұратыны болады! Мейлінше болады» (М.Әуезов.19 – том. 281б.). Мұның аты – әсте де ұлы жазушылардың тіл білімнің тұрақталған жүйелеріне, ярустары мен деңгейлеріне қарсылығы емес, керісінше, нормативтік грамматиканың қалыбында қалып қоймай, сол тұлғалар мен конструкцияларды қолданыстағы таптаурын, керек десеніз жалықтыратын, мезі ететін дағдыдан саналы түрде бас тартып, көркем әдебиет тілі тұрғысынан әсерлі білуге шақыру деген сөз.

М. Әуезов ортақ етіс жұрнақтарын өте жиі пайдаланады. Мұның өзі қимыл-әрекеттің ортақтығын білдіретіні сөзсіз, алайда сөйлем ыңғайынан сол жұрнақтарсыз-ақ ортақ түсінікті болып тұрғанның өзінде, жазушы, сірә, әрекеттің осындай ортақтастығына ерекше мол мән беруді мақсат ететін түрі бар: Абай да, Құнанбай да қызығып тындасты. Үшеутөртеуі тұтас кіріп, сәлем берісті. Сыналар даурыға сәлем бергенде, үйде отырған екеуінің еріндері болымсыз ғана жыбыр-жыбыр етісіп, әрең сөйлесіп алысты («Абай»,I).

Дағдыдан тосқары қосымшалар жалғап немесе тосын тіркес жасау әдетті «Абай жолында» молынан кездеседі (кісілікті кісі; өскелеңдеп қалу; тартыныңқы еді; іс жеңілдесін; бата оқушылар; ырзалау; қашаңау жол; малқор; қонағуар; тоқтамды ана; сөйлей бара жатыр; бейбітсуы қызғын жай; шығыса бастау, т.б.): Жұмабай – кісілікті кісі. Биыл денесі өскелеңдеп қалған баласы мінезі жағынан ді ересек тартқан сияқты. Бәжейлер алған кезде тасты біреу алып, біреу алмай, тартыныңқы еді («Абай»,I). Қатты кеткен күйменің шұбыра бұралған шаңы ішіне шылдыраған қоңырау

көпке шейін ойнай, сөйлей барады («Абай жолы»,II).

М.Әуезов қолданысындағы қос сөздер қимылы-әрекеттің молдығын немесе үндемелілігін көрсетуге қызмет етеді: ұзақ-ұзақ жарысу; шабашаба жөнелісу; салқын-салқын кездеш қалың-қалың қойлар, т.б.

Мұхтар Әуезовтің ана тілін барынша жетік меңгергенінің және тілін байытуға орасан үлес қосқанының бір дәлелі – оның үлкен талғам мен қатаң талғамынан туған қанатты сөздері. Ол сөздерді автор өз атынан да айтып жатады, кейіпкерінің аузынан да сөйлетеді. Қалай болғанда да, сөз эстетикасы мен терең философиялық түйіндердің мейлінше тығыз байланыстылығы кімді болса да таң қалдырмай қоймайды. Айталық, «...адамның қай мінезі, қасиетті болса, сол мінезі міні де болады» («Абай», I). «Бәрінің артынан бөлтірік ақылды болған соң ереді дейсің ғой» («Абай», I). «Құрсаулы жаудан қорықпаған жүрегім қайынға барғанда, жеңгелерден қорықты» («Абай»,I). «Жамандықтан жұққыш нәрсе бар ма? Оны тапқан ақылды болғаннан таппай. Және тапқанмен, қарқ болмайды. Шын тапқан деп жақсылық тапқанды айт та» («Абай»,I). «Тірісінде алғыс алмасаң, енді тым құрыса, өлі аруағынан қарғыс алма» («Абай», I). Исі аңқыған бәйшешегінде, күзі келсе, қуарады. Әл-өуатың кеткенде алма бет те суалады» («Абай»,I). «Пісперген адамның қолындағы билік жас баланың қолындағы ұстара пышақ сияқты: не өзі арандайды, не өзгені арандатады» («Абай»,I). Үлкен алдында жас қарызы, ата алдында бала қарызы – әдеп пен сый екені рас». («Абай жолы»,II). «Өзгеге салар ісім емес болса да, менің шешем – сөзін тастар кісім емес» («Абай жолы»,II). «... ой да көп, уайым да көп, ойлай берсең; ой да жоқ, ойнай берсең» («Абай жолы»,II) тәрізді мысалдарды бұдан әрі жалғастыра беруге болар еді.

Қанатты сөз дегеннен шығады, М.Әуезовтің шешендігі біз мысалдар келтірген эпопеядан ғана емес, оның көп жанрлы барлық шығармаларынан танылып отырады.

М. Әуезов және басқа сөз зергерлері имұны іс жүзінде дәлелдеді. М. Әуезов қазақ тілінің қадір-қасиетін

әлемге танытуымен бірге, Ардаев сияқты қынырлармен күресте туымыз болып та қала бермек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазіргі қазақ тілі – 1973.
2. М. Әуезовтың қазақ тіліне қосқан үлесі – 1973

Стаховская О.Б., ст.преподаватель

Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ РЫНКА ПЛАСТИКОВЫХ КАРТ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Банковские пластиковые карточки еще несколько лет назад воспринимались государственными служащими и студентами, в организациях которых они вводились почти в приказном порядке, как дополнительный барьер к получению зарплаты. У этих людей тогда даже в мыслях не было самостоятельно заводить карточку. Другое дело – представители среднего класса. Они видели в платежных картах символ принадлежности к референтной группе – бизнес-элите. Достать из бумажника в модном кафе Visa Brilliant или Mastercard Gold, передать официанту, затем получить обратно и расписаться на чеке было мерилом «крутости». И вот уже потенциальным пользователям и банкам представлена первая национальная платежная карточка KazCard.

Постепенно расчеты по карточкам становятся все менее эксклюзивными, превращаясь просто в одну из банковских услуг. Это закономерно.

Банковские платежные карточки имеют перед наличными деньгами ряд преимуществ. Во-первых, можно «носить с собой» все свои деньги или просто большую сумму порядка 200-300 тысяч тенге на случай незапланированной покупки. Во-вторых, можно не раздражаться по вопросу о сдаче, которым постоянно пытаются озадачить кассиры даже супер- и

гипермаркетов. И, главное, можно не беспокоиться за безопасность бумажника. Ибо вероятность снятия с украденной карточки денег ничтожно мала по сравнению с кражами наличных. Минусом же банковских карт являются возможные сбои при авторизационных запросах в банк-эмитент, однако такое случается крайне редко.

Повышение благосостояния населения и развитие финансовых услуг привели к динамичному распространению пластиковых платежных карт в Казахстане. Отечественный рынок быстро развивается, эксперты уже констатируют начало карточного бума.

В прошлом году значительно выросли почти все показатели: объемы эмиссий и транзакций, диапазон предлагаемых частным и корпоративным клиентам карточных продуктов. Большинство крупных магазинов позволяют владельцам карт рассчитаться за покупки с помощью «пластикового кошелька».

По состоянию на 1 апреля 2008 года выпуск пластиковых карточек фактически осуществляют 19 банков и АО «Казпочта». Банками второго уровня выпускаются платежные карточки локальных систем: AltynCard – АО «Народный Банк Казахстана»; SmartAlemCard – АО «Банк ТуранАлем»; Каспийский - АО «Банк «Каспийский»; локальная карточка